

Waldemar Gontarski*

**Domniemanie niewinności,
in dubio pro reo i przesłanki
przyjęcia postanowienia
o tymczasowym aresztowaniu
w prawie Unii Europejskiej¹.
Część 2.**

[Presumption of Innocence, *in Dubio pro Reo* and Conditions for Adopting a Decision to Remand in Custody Under the European Union Law. Part 2]

Abstract

This paper, comprised of three parts, analyses selected provisions of Directive 2016/343, with particular focus on (1) the presumption of innocence, (2) the principle of *in dubio pro reo* and (3) the minimum conditions for adopting a decision to remand in custody, both in terms of the rules governing examination of evidence and the extent of the statement of reasons for such a decision. Given the existing level of protection within the European Union, this paper clarifies whether the protection of fundamental rights has been improved. As regards *in dubio pro reo* - taking into account the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union preceding the adoption of the Directive which extended the application of the said principle to some administrative proceedings that can lead to sanctions, such as competition law proceedings – the answer is definitely negative. The opposite is true when it comes to the presumption of innocence. On the other hand, as regards the examination of evidence necessary to adjudicate on the lawfulness of detention on remand, the consolidation and development by the Directive in question of the standard defined already in the 1960s in the jurisprudence of the European Court of Human Rights in Strasbourg was considered. So understood conditions for adopting a decision to remand in custody, when confronted with the jurisprudence of Polish courts (including the Supreme Court) indicate that, as a rule, the Polish courts fail to implement the provisions of the Directive as interpreted by the CJEU. This causes a systemic problem related to the excessive length of detention on remand, which without the intervention of the legislator may cause inconsistencies within the legal system.

Keywords: presumption of innocence, conditions for adopting a decision to remand in custody, principle of *in dubio pro reo*.

* **Waldemar Gontarski** – dr hab. nauk prawnych, profesor uczelni, rektor EWSPA; ORCID 0000-0002-9108-4822.

¹ Pierwszą część artykułu opublikowano w numerze 1-2/2023/65–66, ss. 6–31.

Grożąca surowa kara jako przesłanka abstrakcyjna

W polskiej praktyce orzeczniczej kwestią istotną są rażące i oczywiste błędy popełniane podczas korzystania z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przy orzekaniu w przedmiocie tymczasowego aresztu. Ciągłe do rzadkości należy sięganie po konkretne orzecznictwo strasburskie, ale wtedy np. czytamy: „O tym zaś, że unormowanie art. 258 § 2 k.p.k. jest zgodne z Konwencją [...], przesądzo w orzecznictwie Trybunału w Strasburgu (wyrok z 31 maja 2011 r. w sprawie 24205/06 Krawczak przeciwko Polsce, LEX nr 817591)”²; Wyrok ten (powinno być: Bogusław Krawczak³) w orzecznictwie sądów polskich przytaczany jest tak samo jak w ww. orzeczeniu SA w Katowicach⁴ bez wskazania jednostki redakcyjnej (tzn. bez paragrafu) – na poparcie tezy: „wbrew licznym

² Postanowienie SA w Katowicach z 14 marca 2023 r., II AKz 283/23 (niepublikowane); jedynie z protokołu posiedzenia Sądu w tej sprawie dowiadujemy się, iż obrońca „wnosi o zawieszenie niniejszego postępowania i skierowanie pytania prejudycjalnego, w trybie pilnym przewidzianym w art. 102 regulaminu Trybunału Sprawiedliwości, o następującej treści: «Czy art. 1 w związku z motywem 9 i 48 zd. 2 dyrektywy 2026/343 w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemanie niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym – i w zw. z art. 5 ust. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności – należy interpretować w ten sposób, że stoją na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu interpretowanemu w orzecznictwie krajowym w taki sposób, że skutkuje ono przyjmowaniem grożącej oskarżonemu wysokiej kary jako samoistnej przesłanki szczególnej przedłużenia aresztowania tymczasowego trwającego ponad 18 miesięcy» [...]». Sąd postanowił: nie uwzględnij wniosku obrońcy podejrzanego [...] o skierowanie pytania prejudycjalnego w trybie pilnym do Trybunału Sprawiedliwości UE, albowiem brak ku temu podstaw prawnych i faktycznych w świetle treści zaskarżonego postanowienia oraz zakresu kontroli odwoławczej”; dla porównania ETPC w sprawie polskiej „zauważa, że surowość grożącej kary nie może stanowić «istotnej i wystarczającej podstawy» do stosowania względem skarżącego tymczasowego aresztowania przez prawie osiemnaście miesięcy” – wyrok z 23 czerwca 2005 r., Łatasiewicz v. Polska, skarga nr 44722/98, § 57 zd. czwarte, cytowany przez: W. Gontarski, *Areszt (nie) tymczasowy*, *Dziennik. Gazeta Prawna* z 30 września 2015 r., <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/896793,spor-o-areszt-nietymczasowy.html>; wyrok ten został też przytoczony w uchwale SN w sprawie I KZP 18/11 – na poparcie tezy o surowości grożącej kary jako samoistnej przesłance aresztowania tymczasowego; odrębną kwestią jest brak odpowiedniego uzasadnienia odmowy skierowania pytania prejudycjalnego, nie wiadomo bowiem, co Sąd miał na myśli, stwierdzając: „brak ku temu podstaw prawnych i faktycznych”; tymczasem ETPC w wyroku z 24 kwietnia 2018 r., Baydar v. Holandia, skarga nr 55385/14, § 44 (dotyczy odmowy skierowania przez Sąd Najwyższy pytania w trybie prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości), rekonstruując wcześniejsze swe orzecznictwo, rozstrzyga: „Artykuł 6 ust. 1 [Konwencji] wymaga od sądów krajowych uzasadnienia, w świetle obowiązującego prawa, każdej decyzji odmownej w odniesieniu do skierowania pytania prejudycjalnego” – to po pierwsze; a po drugie, podstawą procesową skierowania pytania prejudycjalnego w postępowaniu aresztowym jest art. 267 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i art. 47 akapit drugi Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, o czym rozstrzygnął TS w postanowieniu z 12 lutego 2019 r., RH, C8/19 PPU, pkt 48 i sentencja pkt 1.

³ Wyrok ETPC z 31 maja 2011 r., Bogusław Krawczak v. Polska, skarga nr 24205/06 (<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-104975>); wyrok w sprawie Krawczak dotyczy innego skarżącego (wyrok ETPC z 8 kwietnia 2008 r., Krawczak v. Polska, skarga nr 40387/06 (<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-85722>)).

⁴ Postanowienie SA w Katowicach z 14 marca 2023 r., II AKz 283/23.

mitom, utrwalonym od dawna w przestrzeni informacyjnej, nie może być wątpliwości, że także w orzecznictwie ETPC w Strasburgu akceptuje się funkcjonowanie szczególnego domniemania, wynikającego z prognozowanej kary i ciężaru gatunkowego stawianych zarzutów”⁵; sposób powoływania orzecznictwa strasburskiego w przytoczonych w niniejszym opracowaniu orzeczeniach sądów powszechnych oraz w SN (7) z 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11⁶ (dalej uchwała SN lub uchwała) wskazuje na elementarną niewiedzę składów orzekających co do posługiwania się HUDOC, co w konsekwencji oznacza tworzenie alternatywnego porządku prawnego nieuwzględniającego przepisów Konwencji jako aktu ponadustawowego. Cytowane wyimki z obu postanowień sądów apelacyjnych⁷, generalizujące tak rozumianą przesłankę samoistną, oparte są na nieprawdzie, tak samo jak uzasadnienie uchwały SN we fragmencie przytaczającym wyrok ETPC w sprawie „Krawczak” [Bogusław Krawczak], również bez wskazania jednostki redakcyjnej tego wyroku. Abstrahując od pomylenia spraw Krawczak ze sprawą Bogusław Krawczak, zauważamy, że oba sądy apelacyjne i SN w ten sposób błędnie przytoczyły wyrok ETPC w sprawie Bogusław Krawczak, że najpierw pomyliły stanowisko rządu (zrekonstruowane przez Trybunał w tym wyroku) z rozstrzygnięciem samego Trybunału, a później pominęły istotę tego wyroku, gdzie w § 90 czytamy: „Doszło więc do naruszenia artykułu 5 ust. 3 Konwencji”, co powtarza sentencja (pkt 2) tego wyroku⁸.

Słowem: nieprawdą jest, jakoby Trybunał strasburski w sprawie Bogusław Krawczak orzekł o zgodności art. 258 § 2 k.p.k. z Konwencją. W tym orzeczeniu w § 85 w zd. pierwszym zreferowano stanowisko rządowe: „Ponadto, według władz krajowych, prawdopodobieństwo wymierzenia skarżącemu surowej kary stworzyło domniemanie, że mógłby on utrudniać postępowanie”. W przeciwieństwie do tego w zd. drugim tegoż § 85 (i przytoczonym tam orzeczeniu w sprawie polskiej) czytamy: „Jednakże Trybunał przypomina, że pomimo iż surowość grożącej kary jest ważnym

⁵ Postanowienie SA w Poznaniu z 3 lutego 2016 r., II AKz 17/16, LEX nr 2381412.

⁶ Z krytyczną glosą (choć glosator opiera się na innej argumentacji niż błędne odczytanie orzecznictwa strasburskiego) J. Skorupki, Postępowanie karne – surowość kary grożącej oskarżonemu jako samodzielna podstawa stosowania tymczasowego aresztowania. Glosa do uchwały SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, 7–8, LEX, s. 546 i nn.

⁷ Postanowienie SA w Katowicach z 14 marca 2023 r., II AKz 283/23 i postanowienie SA w Poznaniu z 3 lutego 2016 r., II AKz 17/16.

⁸ Por. W. Gontarski, Polski prawniku, ucz się języków, rp.pl., 25 kwietnia 2023 r.: „Kiedy Rzecznik Praw Obywatelskich i Sąd Najwyższy doprowadzą do masowego uwolnienia bezprawnie aresztowanych?”.

elementem w ocenie ryzyka ucieczki lub popełnienia kolejnego przestępstwa, powaga zarzutów sama w sobie nie może uzasadniać długiego okresu tymczasowego aresztowania” (wyrok w sprawie Bogusław Krawczak należy do nielicznych orzeczeń strasburskich dostępnych w j. polskim⁹); w cytowanym wyimku mowa jest o „długim okresie tymczasowego aresztowania” dlatego, że tak było w tej sprawie (aresztowanie trwało „prawie cztery lata” – § 78). Taka sama argumentacja Trybunału zawarta została w innej sprawie polskiej, gdzie aresztowanie trwało o połowę krócej¹⁰. W tej ostatniej sprawie, tak jak w sprawie Bogusław Krawczak, w jednej jednostce redakcyjnej wyroku najpierw na zasadzie *refero* zrekonstruowano stanowisko rządu: „Co więcej, zgodnie ze zdaniem organów krajowych prawdopodobieństwo wymierzenia skarżącemu surowej kary dawało podstawę domniemywania, że będzie on utrudniał postępowanie” (§ 36 zd. drugie). Następne zdanie zawiera przeciwne stanowisko: „Jednakże Trybunał zwraca uwagę oraz przypomina, że jakkolwiek przewidywana wysokość wymiaru kary ma znaczenie przy ocenie ryzyka ucieczki lub powtórnego popełnienia przestępstwa, powaga zarzutów nie może sama w sobie uzasadniać długiego okresu aresztowania” (zd. trzecie § 36 i przytoczone orzecznictwo); tak też we wcześniejszym orzeczeniu w sprawie polskiej¹¹.

Przeciwną interpretację SN w uzasadnieniu uchwały argumentuje m.in. zakazem wykładni art. 258 § 2 k.p.k. *per non est*, ale pomija obowiązującą w systemie polskim nadrzędność przepisów Konwencji wobec krajowego ustawodawstwa zwykłego (art. 91 ust. 2 Konstytucji). Jest to wyraz typowo abstrakcyjnego podejścia do przesłanek szczególnych z art. 258 § 1 k.p.k., co pozostaje w oczywistej sprzeczności z utrwalonym orzecznictwem strasburskim wykluczającym ujęcie *in abstracto* (odnotujemy, że ETPC tak zważył w tej kwestii w dwóch wyrokach z 4 maja 2006 r. w sprawach polskich – oprócz zrekonstruowanego w pierwszej części niniejszego opracowania wyroku w sprawie Celejewski również w wyroku w sprawie Michta¹²). Uwaga ta dotyczy także samej sentencji uchwały SN, która głosi:

⁹ Wyrok ETPC z 31 maja 2011 r. w sprawie Bogusław Krawczak v. Polska, HUDOC, Non-official Languages Polish.

¹⁰ Wyrok ETPC z 10 marca 2009 r., Kaźmierczak v. Polska, skarga nr 4317/04, § 28.

¹¹ Wyrok ETPC 4 maja 2006 r., Michta v. Polska, skarga nr 13425/02, § 49 zd. piąte (i przytoczone tam orzecznictwo): „[...] Trybunał wielokrotnie orzekał, że waga zarzutów nie może sama w sobie uzasadniać długich okresów tymczasowego aresztowania”.

¹² Wyrok ETPC z 4 maja 2006 r., Michta v. Polska, § 45 (i przytoczone tam orzecznictwo): „Zgodnie z orzecznictwem Trybunału kwestia, czy okres tymczasowego aresztowania jest rozsądny [«reaso-

„Podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, określone w art. 258 § 2 k.p.k., przy spełnieniu przesłanek wskazanych w art. 249 § 1 i art. 257 § 1 k.p.k. i przy braku przesłanek negatywnych określonych w art. 259 § 1 i 2 k.p.k., stanowią samodzielne przesłanki szczególne stosowania tego środka zapobiegawczego”.

Pomijając zasługującą na aprobatę kwestię przesłanek negatywnych – które mogą się wiązać z nieludzkim traktowaniem w rozumieniu art. 3 Konwencji¹³ – logicznie rzecz biorąc, z treści uchwały w żaden sposób nie można odczytać, iż w orzecznictwie w sprawach polskich ETPC akceptuje stosowanie tymczasowego aresztowania na podstawie przesłanki z art. 258 § 2 k.p.k. na zasadzie wyjątku, który co do zasady może mieć miejsce jedynie na początkowym etapie postępowania. Natomiast SN swoją uchwałę w odniesieniu do art. 258 § 2 k.p.k. w pierwszej kolejności uzasadnia tym, że unormowanie to jest zgodne z Konwencją, co zdaniem SN „wynika nawet z orzecznictwa powołanego we wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich. W wyroku z 23 czerwca 2005 r. w sprawie 44722/98 Łatasiewicz przeciwko Polsce, LEX nr 153396, Trybunał wprost wskazuje, że surowość wyroku, jaki może w przyszłości zapaść, i związany z nim ciężar gatunko-

nable» – rozsądny, zasadny, uzasadniony], nie może być oceniana *in abstracto*. To, czy zasadne jest pozostawienie oskarżonego w areszcie, należy oceniać w każdym przypadku według jego szczególnych cech. Dalsze pozbawienie wolności może być uzasadnione w danej sprawie jedynie wówczas, gdy istnieją szczególne przesłanki wskazujące na istnienie rzeczywistego wymogu interesu publicznego, który – pomimo domniemania niewinności – przeważa nad zasadą poszanowania wolności jednostki”.

¹³ Jak czytamy w wyroku ETPC z 26 października 2000 r., Kudła v. Polska, § 94 (i przytoczone tam orzecznictwo), zgodnie z art. 3 Konwencji: „państwo musi zapewnić, aby osoba aresztowana miała zapewnione warunki, które są zgodne z poszanowaniem jej godności ludzkiej oraz by rodzaj i sposób wykonywania tego środka nie poddawał jej cierpieniu lub trudowi przekraczającemu nieunikniony poziom związany z aresztowaniem oraz biorąc pod uwagę praktyczne wymagania pozbawienia wolności, jej zdrowie i dobre samopoczucie były odpowiednio zabezpieczone, przez między innymi zapewnienie koniecznej opieki lekarskiej”; z naruszeniem art. 3 nie mamy do czynienia w szczególności, jeśli „dokumentacja lekarska [...] wskazuje, że w trakcie aresztowania skarżący regularnie [...] uzyskiwał opiekę lekarską. Był on badany przez lekarzy różnych specjalizacji i często uzyskiwał pomoc [...]. Od początku października do końca grudnia 1993 r. skarżący był kilkakrotnie badany przez psychiatrów w więzieniu” (§ 96 akapit pierwszy w zw. z § 100 wyroku w sprawie Kudła v. Polska); „skarżący został poddany specjalistycznemu leczeniu [...] w szpitalu więziennym” (§ 96 akapit drugi wyroku w sprawie Kudła v. Polska); dla porównania, z przeciwnym stanem faktycznym mamy do czynienia w sprawie zawisłej przed Sądem Okręgowym w Katowicach, sygn. akt XVI K 53/22, protokół z 10 maja 2023 r.; wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 48 zd. trzecie (i przytoczone tam orzecznictwo): „Istnieją trzy szczególne elementy, które należy uwzględnić w odniesieniu do stanu zdrowia skarżącego podczas jego aresztowania: (a) stan zdrowia osadzonego, (b) adekwatność pomocy medycznej i opieki zapewnionej w areszcie oraz (c) celowość utrzymywania środka zapobiegawczego z punktu widzenia stanu zdrowia skarżącego”; por. B. Elberling [w:] EMRK. Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten. Kommentar, komentarz do art. 5, nr boczny 123.

wy stawianych zarzutów daje organom krajowym uzasadnioną podstawę do przyjęcia ryzyka ucieczki, a nawet ponownego popełnienia czynów zabronionych (zob. także wyrok z 31 maja 2011 r. w sprawie 24205/06 Krawczak przeciwko Polsce, LEX nr 817591, czy wyrok z 26 lipca 2001 r. w sprawie 33977/96 Ilijkov przeciwko Bułgarii, LEX nr 76133). Zatem nie może być wątpliwości, że także w orzecznictwie Trybunału strasburskiego akceptuje się funkcjonowanie szczególnego domniemania, wynikającego z prognozowanej kary i ciężaru gatunkowego stawianych zarzutów”.

Trybunał w wyroku w sprawie Łatasiewicz – stwierdzając naruszenie przez Polskę art. 5 ust. 3 Konwencji (§ 63, pominięty w uchwale SN) – przyjmuje, że uzasadnione podejrzenie popełnienia przez skarżącego zarzucanych mu czynów mogło początkowo uzasadniać jego tymczasowe aresztowanie. „Jednak z biegiem czasu ta podstawa nieuchronnie stawała się coraz mniej aktualna. Trybunał musi następnie ustalić, czy inne podstawy podane przez władze sądowe były «istotne» i «wystarczające» [«relevant» and «sufficient»], aby nadal uzasadniać pozbawienie wolności” (§ 55)¹⁴; chodzi o inne przesłanki szczególne niż „surowość przewidywanej kary” (§ 57 zd. ostatnie). Tak też w ostatnim z wyroków ETPC wskazanych w powyżej cytowanym uzasadnieniu uchwały¹⁵, gdzie Trybunał, przytaczając swoje wcześniejsze orzecznictwo, takie aresztowanie – gdy na prokuraturze spoczywa dowodowy obowiązek wykazania wyłącznie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez oskarżonego poważnego przestępstwa, czyli bez innych przesłanek – nazywa „obowiązkowym” i uznaje za „niezgodne *per se* z art. 5 ust. 3 Konwencji”¹⁶. Istnienie konkretnych faktów („concrete facts”) przemawiających za innymi przesłankami szczególnymi – wskazującymi na istnienie rzeczywistego wymogu interesu publicznego, który pomimo domniemania niewinności przeważa

¹⁴ Tak w licznych orzecznictwie, np. wyrok ETPC z 4 maja 2006 r., Celejewski v. Polska § 38 zd. drugie i przytoczone tam orzecznictwo.

¹⁵ Wyrok ETPC z 26 lipca 2001 r., Ilijkov v. Bułgaria, skarga nr 33977/96, § 80: „Surowość grożącej kary jest istotnym elementem oceny ryzyka ucieczki lub ponownego popełnienia przestępstwa. Trybunał zgadza się, że z uwagi na powagę zarzutów skierowanych przeciwko skarżącemu władze mogły zasadnie uznać, że takie początkowe ryzyko zostało ustalone”.

¹⁶ Wyrok ETPC z 26 lipca 2001 r., Ilijkov v. Bułgaria, § 84 zd. drugie (i przytoczone tam orzecznictwo) w zw. z § 83; przeciwne stanowisko rządu ETPC zrekonstruował w § 71, w szczególności zd. drugie i trzecie; rząd stwierdził, że w sprawach o areszt tymczasowy na prokuraturze spoczywa obowiązek wykazania tylko istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez oskarżonego poważnego przestępstwa, podczas gdy oskarżony obciążony jest ciężarem dowodu w odniesieniu do przesłanek szczególnych uprawniających do zwolnienia z aresztu – czyli oskarżony ma uprawdopodobnić niezachodzenie innych przesłanek szczególnych (negatywny ciężar dowodu) niż grożąca wysoka kara; tak też wyrok ETPC z 11 grudnia 2003 r., Jankow v. Bułgaria, skarga nr 39084/97, § 171 i przytoczone tam orzecznictwo.

nad zasadą poszanowania wolności jednostki – musi zostać przekonująco wykazane (§ 84 *in fine*); skoro w tej sprawie tak nie było, to ETPC orzekł o naruszeniu art. 5 ust. 3 Konwencji (§ 87 akapit trzeci).

Po prostu SN najwyraźniej znowu pomylił stanowisko rządu z rozstrzygnięciem ETPC. Sąd Najwyższy – przytaczając w uzasadnieniu uchwały trzy wyroki strasburskie – pomija to, że we wszystkich orzeczono o naruszeniu art. 5 ust. 3 Konwencji; w odniesieniu do uchwały SN powiemy, że nie chodzi nawet o zamienianie sensu prawa w bezsens, wartości prawnych w antywartości, ale wręcz o zastępowanie prawdy nieprawdą. Z tego przepisu konwencyjnego wypływa domniemanie wprost przeciwne do domniemania w sposób dorozumiany wyrażonego w sentencji uchwały, przedstawionego *expressis verbis* w jej uzasadnieniu („art. 258 § 2 k.p.k. wprowadza szczególny rodzaj domniemania istnienia obawy, że oskarżony, z uwagi na grożącą mu – w tej konkretnej sprawie – surową karę, będzie bezprawnie utrudniał postępowanie, co może stanowić samodzielną przesłankę szczególną stosowania tymczasowego aresztowania”). Ponadto SN – mówiąc najłagodniej – nie tylko nierzetelnie posługuje się orzecznictwem strasburskim. Czyni tak również w stosunku do piśmiennictwa krajowego publikowanego w j. polskim¹⁷ – i na poparcie swojego stanowiska powołuje poglądy (na zasadzie „zobacz także”), które przeczą temu stanowisku. Przy tym SN nie odnosi się do antytezy zawartej w tym piśmiennictwie głoszącym, że przyjęcie założenia, iż przepis art. 258 § 2 k.p.k. może być samoistną podstawą stosowania tymczasowego aresztowania (w odniesieniu do czynów zagrożonych surową karą) oznaczałoby akceptowanie funkcji pozaprocesowych tymczasowego aresztowania – a zwłaszcza funkcji represyjnej – oraz twierdzenia, że stanowi ono antycypację kary¹⁸.

¹⁷ Mowa o nierzetelności w rozumieniu naruszenia autorskiego prawa osobistego polegającego na prawie do rzetelnego wykorzystania utworu (art. 16 pkt 3 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz.U. z 2022 r., poz. 2509); jako egzemplifikację tego naruszenia w doktrynie prawa autorskiego wskazano: „Nie chodzi tutaj o zniekształcanie w rozumieniu art. 115 ust. 2 pr. aut., lecz o powoływanie cudzego piśmiennictwa poprzez wskazywanie jedynie adresu bibliograficznego (bez cytowania) i twierdzenie, że została tam zawarta (w tym cudzym piśmiennictwie) określona wypowiedź, chociaż w rzeczywistości nie ma to miejsca [...]” – W. Gontarski, *Plagiat i inne przesłanki wznowienia oraz umorzenia postępowania o awans naukowy. Zarys teorii i wybór orzecznictwa*, Warszawa 2016, ss. 17 i 18 oraz piśmiennictwo cytowane w przyp. 21 („polega [to] albo na «tendancyjnym doborze cytatów, który oddaje w sposób nieprawdziwy zawartość merytoryczną cytowanego dzieła», albo na opatrzeniu wykorzystanych fragmentów «takim komentarzem, który istotnie zniekształca zawartość zapożyczonego dzieła [...]» – E. Duda, *Nierzetelne cytowanie dzieł naukowych w świetle prawa autorskiego* [w:] *Działalność naukowo-dydaktyczna w świetle prawa autorskiego*, red. W. Lis, G. Tylec, Lublin 2015, s. 249”).

¹⁸ Chodzi o tekst J. Skorupki, *Stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2006, 12, s. 109 i nn., w którym czytamy: „Przyjęcie poglądu, że przepis

Trybunał w Strasburgu, kierując się domniemaniem niewinności i związanym z tym domniemaniem wolności jako zasadą (wyprowadzaną z drugiej części art. 5 ust. 3 Konwencji), przedłużanie aresztowania tymczasowego ujmuje jako wyjątek (w innym znaczeniu niż dopuszczalność aresztowania na początkowym etapie postępowania przygotowawczego) i w konsekwencji formułuje domniemanie przeciwne do tego zrekonstruowanego przez SN. Zasadą jest wolność, wyjątkiem pozbawienie wolności bez obalenia domniemania niewinności¹⁹. Zasadę stosuje się *per se*, wyjątek trzeba odpowiednio uzasadnić, czyli tutaj uprawdopodobnić, przez oskarżenie za pomocą skonkretyzowanego – a nie jakiegoś abstrakcyjnego – materiału dowodowego. Jak akcentuje ETPC: „Domniemanie przemawia na rzecz zwolnienia [z aresztu]”²⁰; dosłownie tak samo w sprawach polskich²¹. Jeśli występuje „brak jakichkolwiek dalszych

art. 258 § 2 k.p.k. stanowi podstawę stosowania tymczasowego aresztowania, gdy oskarżonemu zarzucono popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, a zatem czynów zagrożonych surową karą, oznaczałoby akceptowanie funkcji pozaprocesowych tymczasowego aresztowania, a zwłaszcza funkcji represyjnej, oraz stanowiska, że stanowi ono antycypację kary. Przesłanka ogólna i szczególna zastosowania tymczasowego aresztowania muszą wystąpić łącznie, co sprawia, że zebrane w sprawie dowody muszą wskazywać na duże prawdopodobieństwo popełnienia przez podejrzanego zarzucanego mu przestępstwa i jednocześnie musi zachodzić uzasadniona obawa, że będzie on bezprawnie wpływał na prawidłowy tok postępowania. Brak którejkolwiek przesłanki pozytywnej (zaistnienie przesłanki negatywnej) czyni niemożliwym zastosowanie tymczasowego aresztowania. Trafnie więc przyjmuje się, że «ujawnienie dowodów potwierdzających duże prawdopodobieństwo popełnienia przez podejrzanego zarzucanego mu czynu zabronionego nie wystarcza do stosowania względem niego tymczasowego aresztowania. Konieczne jest jeszcze ustalenie, że zachodzi obawa, że będzie on w bezprawny sposób określony w art. 258 k.p.k. utrudniał prawidłowy tok postępowania» [autor cytuje postanowienie SA we Wrocławiu z 19 października 2005 r., II AKz 453/05, OSA 2006, nr 3, poz. 15]” (s. 114). Jednym z nielicznych orzeczeń sądów polskich, których istota pokrywa się z tezami cytowanego tutaj piśmiennictwa, jest postanowienie SA w Katowicach z 28 listopada 2023 r., II AKz 1358/23 (niepublikowane), oznaczające uchylenie aresztowania zastosowanego postanowieniem Sądu Rejonowego Katowice-Wschód w Katowicach z 7 listopada 2016 r., IV Kp 310/16 – zob. na ten temat: W. Gontarski, *Areszty w Polsce są blisko standardów rosyjskich* [wywiad], *Dziennik. Gazeta Prawna* z 4 grudnia 2023 r., <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/9372174,prof-gontarski-areszty-w-polsce-sa-blisko-standardow-rosyjskich-wyw.html>.

¹⁹ Por. M.A. Nowicki, *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [w:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do europejskiej Konwencji praw człowieka*, wyd. 8, Warszawa 2021, komentarz do art. 5 ust. 3, s. 577 i orzecznictwo przytoczone w przyp. 1171.

²⁰ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z 3 października 2006 r. McKay v. Wielka Brytania, skarga nr 543/03, § 41 (i przytoczone tam orzecznictwo) zd. pierwsze: „The presumption is in favour of release”.

²¹ Na przykład wyrok ETPC z 13 lutego 2007 r., Czajka v. Polska, skarga nr 15067/02, § 40 (i przytoczone tam orzecznictwo), zd. pierwsze; w § 44 zd. trzecie i nn. czytamy, że „Sąd Apelacyjny odniósł się do ryzyka ucieczki, uzasadniając je rzekomą próbą opuszczenia kraju przez skarżącego przed jego aresztowaniem. Jednak z upływem czasu władze nie zdołały podnieść żadnej nowej przesłanki uzasadniającej jego areszt, a ich [kolejne] postanowienia wydawane w tej sprawie zawierały niemal identyczne uzasadnienie”; § 69 tego wyroku (i przytoczone tam orzecznictwo): „W odniesieniu do ryzyka ucieczki skarżącego Trybunał zauważa, iż sądy jeden raz oparły się na rzekomej próbie ucieczki skarżącego z Polski przed jego aresztowaniem w 1999 roku. Trybunał przyznaje, przyjmując, że skarżący rzeczy-

prób działań skarżącego utrudniających postępowanie” („absence of any further attempt [«attempt» – podjąć próbę zrobienia czegoś] on the part of the applicant to obstruct the proceedings”), grożąca surowa kara nie wystarcza do przedłużenia aresztowania²². Wprost odwrotne stanowisko zajmują polskie sądy powszechne (orzekające o przedłużeniu tymczasowego aresztowania), co odbywa się na dwa sposoby:

- ◆ na zasadzie, że chociaż dotychczasowa postawa podejrzanego stanowi gwarancję niepodjęcia prób mactwa procesowego, to nie można jednak wykluczyć jej zmiany w toku dalszego procesu, powinnością sądu jest zaś zabezpieczenie całego postępowania – natomiast postawa podejrzanego może mieć wpływ na wysokość ewentualnej kary²³;
- ◆ utrzymuje się w mocy zaskarżone postanowienie o przedłużeniu tymczasowego aresztowania – z bezpośrednim ignorowaniem orzecznictwa strasburskiego przytoczonego przez obrońcę – na zasadzie, że dyspozycja art. 258 § 1 k.p.k. wyraźnie stanowi, iż przesłanką stosowania tymczasowego aresztowania jest „uzasadniona obawa” podejmowania czynności zmierzających do bezprawnego wpływu na postępowanie karne, a nie ich podejmowanie²⁴; inna rzecz, że jest to twierdzenie ało-

wiście usiłował uniknąć aresztowania i skazania, iż mogło to stanowić czynnik uzasadniający utrzymywanie go w areszcie w początkowym okresie postępowania. W szczególności jednak, biorąc pod uwagę brak jakichkolwiek dalszych działań skarżącego utrudniających postępowanie, trudno się zgodzić, by ten jeden incydent mógł uzasadniać wniosek, iż ryzyko ucieczki utrzymywało się podczas całego okresu utrzymywania wobec niego aresztu [...]. Co się tyczy ryzyka, iż skarżący mógłby wpływać na świadków lub w inny sposób fałszować dowody, Trybunał zauważa, że ryzyko takie nie zostało w żaden sposób potwierdzone przez sądy krajowe”.

²² Wyrok ETPC z 10 stycznia 2006 r., Harazin v. Polska, skarga nr 38227/02, § 42: „Jeśli chodzi o ryzyko fałszowania dowodów lub ukrywania się, Trybunał zauważa, że przez cały przedmiotowy okres organy sądowe opierały swoje ustalenia w tym zakresie na fakcie, że skarżący na krótko przed aresztowaniem próbował uciec z Polski w celu uchylecia się od orzeczonej [...] wcześniej kary pozbawienia wolności. Trybunał zgadza się, że próba ucieczki skarżącego uzasadniała przetrzymywanie go w areszcie na wstępnym etapie postępowania. Jednak Trybunał uważa, że podstawa ta stopniowo traciła swoją moc i znaczenie w miarę postępu postępowania. W szczególności, biorąc pod uwagę brak jakichkolwiek dalszych prób utrudniania postępowania ze strony skarżącego, nie sposób przyjąć, że sam fakt, iż próbował on opuścić Polskę na krótko przed aresztowaniem, mógł uzasadniać wniosek, że ryzyko sfalszowania przez niego dowodów lub ukrywania się utrzymywało się przez cały okres pobytu w areszcie”.

²³ Na przykład postanowienie SA w Łodzi z 15 lutego 2023 roku, II AKz 74/23 (niepublikowane): „Nie można zgodzić z argumentacją obrońcy, jakoby dotychczasowa postawa [...] stanowiła gwarancję niepodjęcia prób mactwa procesowego, skoro nie można jednak wykluczyć jej zmiany w toku dalszego procesu, zaś powinnością sądu jest zabezpieczenie całego postępowania. Postawa podejrzanego może mieć wpływ na wysokość ewentualnej kary pozbawienia wolności, jednak na obecnym etapie nie została wyeliminowana przesłanka szczególna zagrożenia surową karą pozbawienia wolności, o której stanowi art. 258 § 2 k.p.k.”.

²⁴ Na przykład gdy obrońca przed SA w Łodzi podczas posiedzenia zażaleniewego dotyczącego przedłużenia tymczasowego aresztowania trwającego ponad 12 miesięcy zacytował wyimki z wyroku w spra-

giczne, jeśli bowiem nie ma prób podejmowania określonych czynności, to skąd biorą się „uzasadnione obawy” – o ile w ślad za orzecznictwem strasburskim wykluczmy ujęcie abstrakcyjne, niewymagające uprawdopodobnienia konkretnym i aktualnym materiałem dowodowym?

W orzecznictwie strasburskim znajdujemy też przykłady postanowień sądów polskich odpowiadających Konwencji. „The presumption is in favour of release”²⁵ – znowu z tego założenia wychodzi ETPC i argumentuje (przytaczając swoje orzecznictwo): „Do momentu wydania wyroku skazującego musi być on [podejrzany lub oskarżony] uznany za niewinnego, a celem omawianego przepisu [drugiej części art. 5 ust. 3 Konwencji] jest co do zasady warunkowe uchylenie aresztu [...]”²⁶. Stąd dalsza konkluzja: „Decydującym elementem w ocenianej przez Trybunał sprawie jest fakt, że po

wie Czajka v. Polska, § 40 zd. pierwsze i § 44 zd. trzecie i nn. oraz w sprawie Harazin v. Polska, § 42 – Sąd w uzasadnieniu postanowienia stwierdził, że „trudno zgodzić się z twierdzeniami obrony, iż przyjęta przez Sąd Apelacyjny *a quo* obawa matactwa nie jest uzasadniona, z uwagi na brak dowodów na podejmowanie przez podejrzanych działań utrudniających postępowanie i ich dotychczasowy sposób postępowania” – postanowienie SA w Łodzi z 19 maja 2023 r., II AKz 223/23 (niepublikowane); i dalej: „Podnieść trzeba bowiem, że dyspozycja art. 258 § 1 k.p.k. wyraźnie stanowi, iż przesłanką stosowania tymczasowego aresztowania jest istnienie «uzasadnionej obawy» podejmowania czynności zmierzających do bezprawnego wpływu na postępowanie karne, a nie ich podejmowanie. Natomiast z treści art. 258 § 2 k.p.k. wynika, że groźba wymierzenia surowej kary może wskazywać na istnienie obaw utrudniania prawidłowego toku postępowania, o których mowa w art. 258 § 1 k.p.k. Stwierdziwszy zatem zagrożenie surową karą, sąd może stosować ww. środek zapobiegawczy nawet wówczas, gdy z materiału dowodowego nie wynika, by podejrzani podejmowali jakiegokolwiek próby destabilizowania toku postępowania, czy to poprzez próby matactwa, czy ukrywania się lub ucieczki”; na poparcie tych tez SA przytacza postanowienie SN z 18 kwietnia 2016 r., WZ 4/16, gdzie z kolei czytamy: „Podejrzanemu m.in. zarzucono popełnienie zbrodni [...]. Stąd też surowość grożącej kary wynikająca z ustawowego zagrożenia, wbrew temu, co kontestuje autor zażalenia, stanowi samodzielną podstawę stosowania tymczasowego aresztowania (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11 [...]), albowiem możliwość wymierzenia surowej kary stwarza domniemanie, że podejrzany w celu uchronienia się przed tą karą, może podejmować działania zmierzające do zakłócenia prawidłowego toku postępowania poprzez ukrywanie się, nakłanianie do fałszywych zeznań, bądź wyjaśnień itp. W tej sytuacji w ocenie Sądu Najwyższego jedynym środkiem zapobiegawczym, który zapewni prawidłowy tok postępowania w niniejszej sprawie jest tymczasowe aresztowanie podejrzanego, a *in concreto* przedłużenie tego środka na stosowny okres [...]. Nie ulega też najmniejszej wątpliwości, że na tym etapie postępowania nie można dokonywać całościowej oceny dowodów, w tym opinii biegłych, czy są one korzystne, czy też nie dla podejrzanego, bowiem ocena ta wyłącznie występuje w wyroku w zakresie winy i kary”; dalszy przykład niedopuszczalnego według orzecznictwa strasburskiego podejścia abstrakcyjnego: „Określona przez ustawodawcę w przepisie art. 258 § 2 k.p.k. ta przesłanka szczególna opiera się bowiem na założeniu, że podejrzany może podejmować próby zakłócenia prawidłowego toku postępowania, gdy spodziewa się orzeczenia względem siebie surowej kary (por. np. postanowienie SN z 12 marca 2009 r., WZ 15/09). I taka też sytuacja zachodzi w sprawie niniejszej” – postanowienie SA w Łodzi z 1 czerwca 2023 r., I AKz 336/23 (niepublikowane).

²⁵ Wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 72 zd. pierwsze.

²⁶ Wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 72 zd. drugie i przytoczone orzecznictwo.

prawie sześciu miesiącach stosowania tymczasowego aresztowania sądy krajowe uznały, że środek ten nie jest już konieczny, mimo że potwierdziły, iż przesłanka określona w art. 258 § 2 k.p.k. nadal była spełniona [...]”²⁷. Sąd krajowy stwierdził tutaj wyraźnie, że sama surowość przewidywanej kary nie stanowiła wystarczającej podstawy do zastosowania tymczasowego aresztowania, chyba że wiąże się z uzasadnioną obawą utrudniania postępowania. Wobec braku jakichkolwiek przesłanek w tym zakresie Sąd nie znalazł uzasadnienia do dalszego tymczasowego aresztowania skarżącego²⁸. Trybunał stwierdza, że takie podejście jest zgodne z zasadami ustanowionymi w jego orzecznictwie i wskazuje, wbrew twierdzeniu skarżącego, że nie miało miejsca „bezw warunkowe i automatyczne stosowanie artykułu 258 § 2” ani nie miało miejsca „kwestionowane domniemanie”²⁹ głoszące, że oskarżony z uwagi na grożącą surową karę będzie bezprawnie utrudniał postępowanie. Jak skomentowano w piśmiennictwie to rozstrzygnięcie, „sąd musi badać, czy w rzeczywistości związek między wysoką grożącą oskarżonemu karą a możliwością utrudniania postępowania faktycznie istnieje”³⁰.

W tej sprawie ETPC na powyżej wskazanych zasadach aprobeuje stosowanie uchwały SN w sprawie I KZP 18/11³¹. Tak też czyni to Trybunał Konstytucyjny (postanowienie z 17 lipca 2019 r., S 3/19; postanowienie sygnalizacyjne), który – posiłkując się w szczególności powyżej przytoczonym orzeczeniem strasburskim (pkt 4 tego postanowienia)³² – uznaje, że: „wskazane byłoby takie doprecyzowanie treści art. 258 § 2 k.p.k., by pełnił on założoną przez ustawodawcę funkcję ochronną bez wzbudzania omówionych wątpliwości. Pożądane byłoby w szczególności rozwiązanie, które ujmowałoby wysokość grożącej oskarżonemu kary jako czynnik zwiększający prawdopodobieństwo utrudniania przez niego postępowanie (zwłaszcza na jego początkowym etapie), jednak niewystarczający jako samodzielna podstawa zastosowania tymczasowego aresztowania w sy-

²⁷ Wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 83 zd. pierwsze.

²⁸ Wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 34.

²⁹ Wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 80–83 i przytoczone tam orzecznictwo.

³⁰ W. Jasiński, *Granice ingerencji w prawo do wolności, prawo do prywatności, prawo do własności oraz prawo do nieobciążania się w postępowaniu karnym – standardy europejskie [w:] Model dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, Legalis, podrozdział 2.7. *Gwarancje proceduralne dotyczące pozbawienia wolności na potrzeby procesu karnego*, s. 106 i orzecznictwo przytoczone w przyp. 352.

³¹ Wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 83 zd. szóste w zw. z § 40.

³² TK przytacza m.in. wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., Stettner v. Polska, § 80.

tuacji braku realnych i konkretnych obaw podejmowania takich działań” (pkt 7).

Następnie TK – m.in. na podstawie wyżej przytoczonej argumentacji – konkluduje, że „dalsze utrzymywanie w systemie prawnym art. 258 § 2 i art. 263 § 7 k.p.k. w ich obecnym kształcie może powodować niespójność systemu prawnego i wymaga interwencji ustawodawcy” (pkt 9).

Wydaje się to oczywiste w świetle poczynionych w niniejszym opracowaniu ustaleń.

Skonfrontujmy to z następującym wyimkiem z uzasadnienia uchwały SN: „Otóż gdyby chcieć przyjąć, że dla zastosowania tymczasowego aresztowania na podstawie art. 258 § 2 k.p.k. konieczne było wykazanie istnienia uzasadnionej obawy matactwa lub uzasadnionej obawy ucieczki, ukrycia się oskarżonego czy też innego bezprawnego utrudniania postępowania karnego (a więc podstaw stosowania tymczasowego aresztowania określonych w art. 258 § 1 k.k.), to przepis § 2 okazałby się zupełnie zbędny”.

W świetle analizowanego powyżej orzecznictwa strasburskiego widać, jak dalece rację ma TK. Najnowsze (niepublikowane) orzecznictwo części drugoinstancyjnych polskich sądów apelacyjnych oparte jest na tej tezie SN – z pominięciem orzecznictwa strasburskiego – i jeszcze innych tezach opartych na odwrotności względem tez ETPC³³.

Według uzasadnienia uchwały SN tylko w zakresie surowości grożącej kary nieodzowny jest skonkretyzowany materiał dowodowy, czyli że *in*

³³ Tak np. postanowienie SA w Katowicach z 14 lutego 2023 r., II AKz 144/23 (niepublikowane): „Sąd Apelacyjny, orzekając jako sąd I instancji, prawidłowo powołał przy tym, że przedmiotowa przesłanka może stanowić samodzielną przesłankę tymczasowego aresztowania”; postanowienie SA we Wrocławiu z 28 lutego 2023 r., II AKz 130/23 (niepublikowane): „Nadto art. 258 § 2 k.p.k. wprowadza szczególny rodzaj domniemanie w zakresie istnienia obawy, że oskarżony, z uwagi na grożącą mu surową karę, będzie bezprawnie utrudniał postępowanie. Stąd też stosowanie tymczasowego aresztowania na tej podstawie prawnej nie wymaga dowodowego wskazania okoliczności, które wskazywałyby, że [oskarżony] w warunkach wolności będzie podejmował działania godzące w prawidłowy tok postępowania”; postanowienie SA we Wrocławiu w sprawie II AKz 117/23: „Zarówno ustawowe zagrożenie za zarzucane podejrzanemu przestępstwo (do 10 lat), jak i zarzucane mu działanie w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, wywołuje realną możliwość wymierzenia mu surowej kary pozbawienia wolności, o jakiej mowa w art. 258 § 2 k.p.k. Okoliczność ta, zgodnie z aktualnymi poglądami judykatury, przy spełnieniu warunków, o których mowa w art. 249 § 1 i art. 257 § 1 k.p.k. i przy braku przesłanek negatywnych określonych w art. 259 § 1 i 2 k.p.k., stanowi samodzielną przesłankę szczególną stosowania tego środka zapobiegawczego (por. uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., sygn. akt I KZP 18/11 [...])”; postanowienie SA w Katowicach w sprawie II AKz 283/23: „Groźba surowej kary rodzi natomiast domniemanie prawne, że podejrzany może podejmować próby bezprawnych działań mogących destabilizować prawidłowy tok postępowania. W konsekwencji, zastosowanie tymczasowego aresztowania uprawnione jest także wtedy, gdy z materiału dowodowego nie wynika, aby podejrzany podejmował jakiegokolwiek próby destabilizowania toku postępowania, a wystarczającą podstawą ku temu jest groźba wymierzenia mu surowej kary”.

concreto grozi wysoka kara. Jak to ujęto, „wymagane jest ustalenie, na podstawie okoliczności konkretnej sprawy i uprawdopodobnionych w stopniu, o jakim mowa w art. 249 k.p.k., że oskarżonemu w konkretnej sprawie rzeczywiście grozi surowa kara”.

Sposób przytaczania orzecznictwa strasburskiego w uchwale SN zaaprobowano piśmiennictwo bez jakiegokolwiek próby zweryfikowania tego treścią wyroków ETPC³⁴. W oparciu o te błędy sformułowany został następujący pogląd doktryny:

„Zastosowanie środka zapobiegawczego może nastąpić po spełnieniu przesłanek ogólnych i przy zaistnieniu jednej z przesłanek szczególnych. Jedną z tych ostatnich jest grożąca oskarżonemu surowa kara w wypadku postawienia zarzutu popełnienia zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat (art. 258 § 2 k.p.k.)”³⁵. Tak jest to stosunkowo często stosowane w orzecznictwie sądów powszechnych, w tym apelacyjnych, z przytaczaniem uchwały SN w sprawie I KZP 18/11³⁶.

Słowem: błędne odczytanie orzecznictwa strasburskiego (na zasadzie zero-jedynkowej), wobec zaaprobowania przez doktrynę takiego korzystania z tego orzecznictwa – wzmocnione błędnym przetłumaczeniem na j. polski wyroku strasburskiego w sprawie polskiej (w sprawie Celejewski, § 30 zd. 1; w myśl tego przekładu do zastosowania aresztu wystarczyć ma abstrakcyjne powiązanie grożącej wysokiej kary z pozostałymi przesłankami szczególnymi) – wydaje się decydować o dominującym nurcie rozstrzygnięć sądów polskich w przedmiocie pozbawiania wolności bez obalenia domniemania niewinności.

³⁴ R.A. Stefański, *Przegląd uchwał Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego za 2012 r.*, „Ius Novum” 2013, 2, s. 192 i orzecznictwo przytoczone w przyp. 54; P. Wiliński, *Przegląd orzecznictwa – prawo karne*, „Forum Prawnicze” 2012, 6, s. 89.

³⁵ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2022, ss. 108 i 109 oraz przytoczone tam orzecznictwo.

³⁶ Na co zwraca uwagę piśmiennictwo w wypowiedziach opartych na analizie postanowień o areszt tymczasowy – Z. Branicka [w:] *Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna*, s. 96 (i przytoczone tam orzecznictwo): „W badanych aktach przytaczano często uchwałę Sądu Najwyższego (7), I KZP 18/11”; na przykład na uchwale tej opiera się postanowienie Sądu Najwyższego z 20 lutego 2020 r., I KZ 6/20, LEX nr 2785121, przytoczone z kolei w postanowieniu SN z 14 czerwca 2022 r., akt II KZ 22/22, LEX nr 3390453: „Należy też podkreślić, że przepis art. 258 § 2 k.p.k. wprowadza szczególny rodzaj domniemania w zakresie istnienia obawy, że oskarżony, z uwagi na grożącą mu surową karę, będzie bezprawnie utrudniał postępowanie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 20 lutego 2020 r., sygn. akt I KZ 6/20). Stąd też zastosowanie tymczasowego aresztowania na tej podstawie prawnej nie wymaga dowodowego wykazywania okoliczności, które przemawiałyby za tym, że oskarżony w warunkach wolnościowych będzie podejmował działania godzące w prawidłowy tok postępowania”.

Areszt szczególny w przypadku przestępczości zorganizowanej

Większy luz decyzyjny ma sąd stosujący areszt tymczasowy wobec osób podejrzanych o udział w przestępczości zorganizowanej³⁷. Zdaniem ETPC fakt, że sprawa dotyczy przestępczości zorganizowanej powinien być wzięty pod uwagę przy ocenie zgodności z art. 5 ust. 3 Konwencji³⁸. Trybunał w sprawie polskiej stwierdza, iż istnienie ogólnego ryzyka wynikającego z zarzutu uczestniczenia przez skarżącego w zorganizowanych działaniach przestępczych może być dopuszczone jako podstawa zatrzymania we wstępnych fazach postępowania³⁹ i w pewnych okolicznościach również jako podstawa dalszych przedłużeń stosowania tego środka⁴⁰. Jednak „wraz z upływem czasu początkowe powody stosowania tymczasowego aresztowania stają się coraz mniej zasadne i sądy krajowe powinny wówczas oprzeć się na innych «istotnych» i «wystarczających» podstawach uzasadniających pozbawienie wolności”⁴¹. Biorąc to pod uwagę, Trybunał stwierdza, że „wraz z upływem czasu surowość przewidywanej kary samodzielnie lub w powiązaniu z innymi podstawami, na które powoływały się sądy, nie może być uznana za wystarczające uzasadnienie przetrzymywania skarżącego w areszcie”⁴², bowiem: „jeżeli ze względu na szczególne okoliczności sprawy okres tymczasowego aresztowania przekroczy okres ogólnie przyjęty w orzecznictwie Trybunału, wymagane jest przedstawienie specjalnych dowodów to uzasadniających”⁴³. W szczególności nie wystarczy, że „sądy krajowe powoływały się na konkretne okoliczności faktyczne. Zauważono, że skarżący usiłował kontaktować się ze świadkami i wpływać na nich. Co

³⁷ Por. R. Degener, *Nadużywanie tymczasowego aresztowania w Polsce w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* [w:] *Przewlekłość tymczasowego aresztowania w Polsce w świetle europejskich standardów ochrony praw człowieka*, red. P. Turek, Warszawa 2013, podrozdział 2.3. *Szczególny charakter spraw dotyczących przestępczości zorganizowanej*, ss. 30 i 31 oraz przytoczone tam orzecznictwo.

³⁸ Wyrok ETPC z 10 marca 2009 r., *Kaźmierczak v. Polska*, § 35 zd. drugie i przytoczone tam orzecznictwo.

³⁹ Wyrok ETPC z 4 października 2005 r., *Górski v. Polska*, skarga nr 28904/02, § 58 – ostatnie dwa zdania: „Trybunał uważa, że tak ogólnie sformułowane zagrożenie wynikające z charakteru przestępczej działalności skarżącego może ewentualnie zostać przyjęte jako podstawa jego tymczasowego aresztowania na wstępnym etapie postępowania. Niemniej jednak wobec braku jakiegokolwiek innego czynnika mogącego wykazać, że ryzyko, na które się powołano, faktycznie istniało, Sąd nie może przyjąć tego powodu jako uzasadnienia zatrzymania skarżącego w areszcie przez cały przedmiotowy okres”; tak też np. wyroki ETPC: z 13 lutego 2007 r., *Czajka v. Polska*, § 41 i nn., oraz z 10 marca 2009 r., *Kaźmierczak v. Polska*, § 36 – zd. pierwsze.

⁴⁰ Wyrok ETPC z 4 maja 2006 r., *Celejewski v. Polska*, § 37 i przytoczone tam orzecznictwo.

⁴¹ Wyrok ETPC z 4 maja 2006 r., *Celejewski v. Polska*, § 38 zd. drugie i przytoczone tam orzecznictwo.

⁴² Wyrok ETPC z 4 maja 2006 r., *Celejewski v. Polska*, § 38 zd. czwarte.

⁴³ Wyrok ETPC z 4 maja 2006 r., *Celejewski v. Polska*, § 38 zd. trzecie.

więcej, podjął przygotowania w celu dokonania zabójstwa świadka w innej sprawie⁴⁴. Z upływem czasu nie wystarczają fakty o takim stosunkowo dużym ciężarze dowodowym, czego nie uwzględniły sądy polskie. Nawet jeśli początkowo istniała „obawa zмовы [„collusion”] wynikająca z charakteru działalności przestępczej oskarżonego [„flowing from the nature of the applicant’s criminal”]⁴⁵, w miarę upływu czasu podstawy, na które powołano się w postanowieniu o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, należało poddać dogłębnej ponownej ocenie, „mając na uwadze okoliczności sprawy na późniejszych etapach postępowania [„in the circumstances of the case at later stages of the proceedings”]⁴⁶. W tym względzie Trybunał zauważa, że w postanowieniach o przedłużeniu tymczasowego aresztowania wydawanych przez sądy krajowe często ograniczano się do przytaczania treści wcześniejszych postanowień⁴⁷.

Jak czytamy w innym rozstrzygnięciu strasburskim w sprawie polskiej, w przypadku przestępczości zorganizowanej „ogólnie sformułowane ryzyko wynikające z charakteru zarzucanych skarżącemu przestępstw może być ewentualnie przyjęte jako podstawa jego tymczasowego aresztowania na wstępnym etapie postępowania”⁴⁸. Toteż: „Jeśli chodzi o ryzyko wywierania nacisku na świadków lub utrudniania postępowania w inny niezgodny z prawem sposób, Trybunał nie może przyjąć, że stanowiły one istotne i wystarczające podstawy w odniesieniu do całego okresu tymczasowego aresztowania skarżącego. [...] [Trybunał] zauważa, że władza sądownicza zdawała się zakładać istnienie ryzyka wywierania nacisku na świadków lub utrudniania postępowania w oparciu o prawdopodobieństwo wymierzenia skarżącemu surowej kary oraz charakter przedmiotowych prze-

⁴⁴ Wyrok ETPC z 4 czerwca 2020 r., Łabudek v. Polska, skarga nr 37245/13, § 33, zd. pierwsze, drugie i trzecie.

⁴⁵ Wyrok ETPC z 4 czerwca 2020 r., Łabudek v. Polska, § 33, zd. czwarte.

⁴⁶ Wyrok ETPC z 4 czerwca 2020 r. Łabudek v. Polska, § 33, zd. piąte.

⁴⁷ Wyrok ETPC z 4 czerwca 2020 r. Łabudek v. Polska, § 33, zd. szóste.

⁴⁸ Wyrok ETPC z 4 października 2005 r., Jarzyński v. Polska, skarga nr 15479/02, § 43, zd. czwarte; jak czytamy w § 40 tego wyroku, w skrajnej sytuacji, jeśli organy postępowania karnego stanęły przed trudnym zadaniem ustalenia faktów i stopnia domniemanej odpowiedzialności każdego z oskarżonych, którym postawiono zarzut działania w zorganizowanej grupie przestępczej: „Trybunał przyjmuje, że konieczność uzyskania obszernych dowodów z wielu źródeł – wraz ze złożonością śledztwa – stanowiły odpowiednią i wystarczającą podstawę do zatrzymania skarżącego na czas niezbędny do zakończenia postępowania przygotowawczego, sporządzenia aktu oskarżenia i złożenia wyjaśnień przez oskarżonych”; ekstraordynaryjność tej sprawy polegała na poważnym charakterze zarzutów postawionych skarżącemu oraz na fakcie, że współoskarżonych było dziewiętnastu, sprawa dotyczyła znacznej liczby przestępstw popełnionych w zorganizowanej grupie w latach 1991–1999 w różnych częściach Polski, a przedłużenie tymczasowego aresztowania poza okres dwóch lat zostało uzasadnione szczególną zawoilością sprawy i potrzebą uzyskania obszernego materiału dowodowego (§ 31 i 39).

stępstw. [Trybunał] zauważa jednak, że w stosownych postanowieniach nie przedstawiono żadnego argumentu mogącego wykazać, iż obawy te były uzasadnione⁴⁹.

Co więcej, „ze stosownych postanowień nie wynika, dlaczego władze uznały, że te inne [czyli wolnościowe] środki nie zapewniłyby stawienia się skarżącego [oskarżonego] przed sądem ani w jaki sposób skarżący, gdyby został zwolniony [z aresztu], utrudniałby przebieg procesu. Nie wymieniły również żadnego czynnika wskazującego na realne ryzyko jego ucieczki lub utrudniania postępowania”⁵⁰.

W tym względzie Trybunał akcentuje, że „choć takie potencjalne niebezpieczeństwo może istnieć w przypadku oskarżenia o popełnienie poważnego przestępstwa i grożącej oskarżonemu kary wieloletniego pozbawienia wolności, to stopień tego ryzyka nie może być oceniany wyłącznie na podstawie ciężaru gatunkowego przestępstwa i surowości przewidywanej kary”⁵¹.

Dodajmy, iż generalnie owe inne środki, czyli środki wolnościowe, to w szczególności poręczenie majątkowe, które może być wymagane tylko w czasie, gdy istnieją podstawy uzasadniające tymczasowe aresztowanie⁵².

Podsumowanie spraw polskich rozstrzygniętych przez ETPC

Jak zauważa doktryna w podsumowaniu orzecznictwa strasburskiego dotyczącego spraw polskich w zakresie tymczasowego aresztowania:

„Każda «relewantna» okoliczność wymaga rzetelnej oceny, a ryzyko ucieczki, ukrywania się lub nakłaniania do fałszywych zeznań lub wyjaśnień musi być poparte konkretnymi dowodami, nie zaś – jak to często bywa w polskich sprawach – oparte wyłącznie na tym, że sprawa ma charakter wieloosobowy lub wielowątkowy albo że zarzucany czyn jest zagrożony surową karą”⁵³.

⁴⁹ Wyrok ETPC z 4 października 2005 r., Jarzyński v. Polska, § 43, zd. pierwsze i nn.

⁵⁰ Wyrok ETPC z 4 października 2005 r., Jarzyński v. Polska, § 46, zd. pierwsze i nn.

⁵¹ Wyrok ETPC z 4 października 2005 r., Jarzyński v. Polska, § 46 zd. trzecie i przytoczone orzecznictwo.

⁵² Wyrok ETPC z 6 listopada 2007 r., Musuc v. Mołdawia, skarga nr 42440/06, § 42 i przytoczone orzecznictwo; wyrok ETPC z 12 marca 2009 r., Aleksandr Makarov v. Rosja, skarga nr 15217/07, § 139 i przytoczone orzecznictwo.

⁵³ R. Degener, Nadużywanie tymczasowego aresztowania w Polsce w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, s. 35.

Inaczej mówiąc, „każda okoliczność wymaga rzetelnej oceny, a ryzyko ucieczki, ukrywania się lub nakłaniania do fałszywych zeznań lub wyjaśnień musi być poparte konkretnymi dowodami”⁵⁴.

W świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji RP (zasada proporcjonalności) oraz jej art. 41 ust. 1 (wymóg określenia w ustawie jasnych i precyzyjnych zasad pozbawienia wolności) surowość grożącej kary nie powinna stanowić samodzielnej przesłanki aresztowania – na co zwraca uwagę TK w wyroku z 20 listopada 2012 r., SK 3/12, przy okazji rozstrzygnięcia dotyczącego art. 263 § 7 k.p.k. i w związku z uchwałą SN w sprawie I KZP 18/11. Według uzasadnienia tego wyroku TK uchwała ta pozwala „na stosowanie tymczasowego aresztowania bez konieczności wykazywania rzeczywistej potrzeby zabezpieczenia w ten sposób prawidłowego biegu postępowania karnego”. Przez „rzeczywistą potrzebę” należy rozumieć obowiązek wskazania konkretnych okoliczności istnienia określonych obaw utrudniania prawidłowego toku postępowania, o których mowa w art. 258 § 1 k.p.k., co następnie TK w omawianym wyroku uzasadnia, przytaczając orzecznictwo strasburskie wydane na podstawie art. 5 ust. 3 Konwencji w sprawach przeciwko Polsce:

„Do najczęściej stawianych zarzutów przeciwko polskiej praktyce stosowania tymczasowego aresztowania należy m.in. powoływanie się przez polskie sądy w postanowieniach o zastosowaniu izolacyjnego środka zapobiegawczego na nierelevantne przesłanki lub na ich niewystarczający zbieg, a w szczególności na: racjonalne podejrzenie, że oskarżony popełnił zarzucany mu czyn (co samo w sobie nie jest wystarczającym powodem dla przedłużenia aresztowania); powagę popełnionego przestępstwa i prawdopodobieństwo surowej kary (podwyższające ryzyko niestawienia się oskarżonego w sądzie, ale niewystarczające dla przedłużenia aresztu) i prawdopodobieństwo matactwa – bez zindywidualizowanego określenia, czy w danej sprawie prawdopodobieństwo jego wystąpienia jest wysokie”⁵⁵.

Inaczej mówiąc, w polskiej praktyce orzeczniczej ma miejsce naruszenie (wskazanego w cz. 1 niniejszego opracowania) unijnego standardu symetrycznego badania uzasadnionego podejrzenia, polegającego nie tylko na wyszczególnieniu źródeł dowodowych i/lub ustalonych okoliczności wskazujących na prawdopodobieństwo popełnienia czynu, lecz także na

⁵⁴ R. Stefański, *Czas trwania tymczasowego aresztowania a orzecznictwo ETPC [w:] Rzetelne postępowanie sądowe. Standardy strasburskie*, red. A. Łazarska i in., Warszawa 2023, LEX, s. 178.

⁵⁵ Por. W. Gontarski, *Areszt (nie) tymczasowy*, *Dziennik. Gazeta Prawna* z 30 września 2015 r., op. cit.

dopuszczeniu inicjatywy dowodowej obrony w zakresie kontradowodów względem dowodów oskarżenia oraz na rozstrzygnięciu w przedmiocie zarzutów obrońcy danej osoby.

W rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy z 6 czerwca 2007 r. wezwano Polskę do wypełniania zobowiązań określonych art. 46 Konwencji. Mając na uwadze znaczną liczbę wyroków ETPC, w których stwierdzono naruszenia przez Polskę art. 5 § 3 Konwencji ze względu na nadmierną długość tymczasowego aresztowania, zachęca się polskie władze – ze względu na ciężar systemowego problemu, który dotyczy nadmiernej długości aresztów tymczasowych – do:

- ◆ dalszego analizowania i wprowadzania kolejnych środków mających na celu skrócenie długości aresztów tymczasowych, z uwzględnieniem podjęcia możliwych środków legislacyjnych i zmiany praktyki sądowej w tym zakresie, aby zapewnić zgodność z wymogami ustanowionymi przez Konwencję i orzecznictwo Trybunału, a także w szczególności:
- ◆ przyjęcia właściwych środków uświadamiających („awareness measures”) ukierunkowanych na podmioty biorące udział w stosowaniu tymczasowego aresztowania jako środka zapobiegawczego, w tym sędziów sądów karnych oraz prokuratorów;
- ◆ zachęcenia sądów krajowych oraz prokuratorów do rozważenia zastosowania alternatywnych środków zapobiegawczych przewidzianych w ustawodawstwie krajowym, takich jak na przykład poręczenie majątkowe, dozór policyjny czy zakaz opuszczania kraju;
- ◆ ustanowienia jasnego i skutecznego mechanizmu pozwalającego na śledzenie trendów w długości aresztów tymczasowych⁵⁶.

Jak ETPC zwraca uwagę w jednym z wyroków, 20 czerwca 2007 r. komisarz Rady Europy do spraw praw człowieka wydał memorandum dla rządu polskiego dotyczące między innymi praktyki stosowania tymczasowego aresztu w Polsce, w którym wzywa władze polskie w szczególności do dokonania przeglądu stosowania i funkcjonowania tymczasowego aresztowania w polskim prawie. „Kluczowe znaczenie ma szkolenie sędziów i prokuratorów w zakresie standardów europejskich i orzecznictwa Trybunału strasburskiego. Zasadą ogólną powinno być raczej zwalnianie

⁵⁶ Rada Europy. Komitet Ministrów. Tymczasowa Rezolucja KM/ResDH (2007) 75, która odnosi się do wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce – dotyczących nadmiernej długości aresztów tymczasowych (przyjęta przez Komitet Ministrów 6 czerwca 2007 r. podczas 997. posiedzenia Komitetu Zastępców Ministrów), ms.gov.pl.

niż tymczasowe aresztowanie – i to przesłanie powinno zostać przekazane sędziom krajowym z całą mocą”⁵⁷.

Jest to wyraźne nawiązanie do orzecznictwa strasburskiego – akcentującego, iż domniemanie przemawia na rzecz zwolnienia [ang. „release”] z aresztu⁵⁸. Chodzi o coś przeciwnego do utrwalonej praktyki orzeczniczej sądów polskich, wzorujących się na uchwale SN w sprawie I KZP 18/11, uzasadnionej m.in. szczególnym rodzajem domniemanie istnienia obawy, że oskarżony – z uwagi na grożącą w konkretnej sprawie surową karę – będzie bezprawnie utrudniał postępowanie, co może stanowić samodzielną przesłankę szczególną stosowania tymczasowego aresztowania.

Abstrakt

Przedmiotem artykułu złożonego z trzech części jest omówienie wybranych uregulowań dyrektywy 2016/343, ze szczególnym uwzględnieniem: 1) domniemanie niewinności i 2) zasady *in dubio pro reo* oraz 3) przesłanek minimalnych przyjęcia postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, zarówno jeśli chodzi o zasady badania dowodów, jak i o zakres uzasadnienia takiego postanowienia. Biorąc pod uwagę uprzedni poziom ochrony w Unii Europejskiej, niniejsza publikacja wyjaśnia, czy ochrona praw podstawowych została wzmocniona. W przedmiocie *in dubio pro reo* – uwzględniając orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z okresu poprzedzającego wydanie dyrektywy, rozszerzające tę zasadę na niektóre postępowania administracyjne – udzielono odpowiedzi zdecydowanie negatywnej. Przeciwnie rzecz się ma z domniemaniem niewinności. Natomiast w zakresie badania materiału dowodowego koniecznego do orzekania o zgodności z prawem tymczasowego aresztowania zwrócono uwagę na utrwalenie i rozwinięcie przez przepisy omawianej dyrektywy standardu określonego już w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Tak rozumiane przesłanki przyjęcia postanowienia o tymczasowym aresztowaniu – skonfrontowane z praktyką orzecniczą sądów polskich, w tym Sądu Najwyższego – wskazują na to, że co do zasady daje o sobie znać brak implementacji sądowej przepisów dyrektywy w interpretacji TSUE. Powoduje to problem systemowy związany z przewlekłością aresztowania tymczasowego, co bez interwencji ustawodawcy może powodować niespójność systemu prawnego.

Słowa kluczowe: domniemanie niewinności, przesłanki przyjęcia postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, zasada *in dubio pro reo*.

⁵⁷ Wyrok ETPC z 3 lutego 2009 r., *Kauczor v. Polska*, skarga nr 45219/06, § 35.

⁵⁸ Na przykład wyrok ETPC z 24 marca 2015 r., *Stettner v. Polska*, § 72 zd. pierwsze.

BIBLIOGRAFIA

- Alexy R., *Theorie der Grundrechte*, Baden-Baden 1994.
- Allen M.J., *Textbook on Criminal Law*, Oxford 2011.
- Ashworth A., *Is the criminal law a lost cause?*, „*The Law Quarterly Review*” 2000, 116.
- Bacigalupo E., *Justicia penal y derechos fundamentales*, Madrid 2002.
- Blomsma J., *Mens rea and defences in European criminal law*, Cambridge 2012.
- Cieślak W., Pawelec K.J., Tuleya I., Gabriel-Węglowski, M., *Praktyczny komentarz do zmian procedury karnej*, Warszawa 2017.
- Clarkson C.M.V., *Understanding Criminal Law*, ed. 4, London 2005.
- Crown Court Bench Book: *Directing the Jury*, March 2010, <http://www.judiciary.gov.uk>.
- Dietrich D., Mann U., *Die Anwendbarkeit des Grundsatzes „in dubio pro reo“ auf Prozeßvoraussetzungen*, „*Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*” 1964, 76(2), <https://doi.org/10.1515/zstw.1964.76.2.264>.
- Dworkin R., *Taking Rights Seriously*, London 1977/2011.
- Działalność naukowo-dydaktyczna w świetle prawa autorskiego, red. W. Lis, G. Tylec, Lublin 2015.
- EMRK. *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten*. Kommentar, U. Karpenstein, F.C. Mayer, ed. 3, München 2022, beck-online.
- Europejskie prawo karne, red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012.
- Gajda A., *Ochrona praw podstawowych jednostki w procesie harmonizacji prawa karnego procesowego w Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.
- Gippini-Fournier E., *The Elusive Standard of Proof in EU Competition Cases*, „*World Competition*” 2010, 2(33).
- Gontarski W., *Aitia – wina arystotelesowska. Zagadnienia definicyjne (cz. 2)*, „*Archivum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*” 2013, 1, LEX.
- Gontarski W., *Bezpieczne przystanie (safe harbours) manipulacji instrumentami finansowymi? (cz. 2)*, „*Palestra*” 2013, 5–6.
- Gontarski W., *Raz jeszcze o kryminalizacji manipulacji instrumentami finansowymi (Obiektywizacja czy subiektywizacja odpowiedzialności)*, „*Palestra*” 2014, 1–2.
- Gontarski W., *Areszt (nie)tymczasowy*, *Dziennik. Gazeta Prawna* z 30 września 2015 r., <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/896793,spor-o-areszt-nietymczasowy.html>.
- Gontarski W., *Organy podatkowe związane domniemanem niewinności wynikającym z uprzedniego wyroku karnego. Głosa do wyroku ETPC z 23 października 2014 r.*, 27785/10, LEX/el. 2015.

Gontarski W., *Plagiat i inne przesłanki wznowienia oraz umorzenia postępowania o awans naukowy*. Zarys teorii i wybór orzecznictwa, Warszawa 2016.

Gontarski W., *Ciężar dowodu i in dubio pro reo w prawie Unii Europejskiej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, 42.

Gontarski W., *Obiektywna gospodarcza niemożliwość świadczenia po wybuchu pandemii*. Komentarz praktyczny, Warszawa 2020, LEX/el.

Gontarski W., *Konsekwencje powołania do pełnienia urzędu sędziego w procedurze, która mogła być dotknięta wadą prawną*. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 4 listopada 2021 r., sygn. akt III FSK 3626/21, „Przegląd Sejmowy” 2022, 6, LEX.

Gontarski W., *Polski prawniku, ucz się języków*, rp.pl., 25 kwietnia 2023 r.

Gontarski W., *Areszty w Polsce są blisko standardów rosyjskich* [wywiad], Dziennik. Gazeta Prawna z 4 grudnia 2023 r., <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/9372174,prof-gontarski-areszty-w-polsce-sa-blisko-standardow-rosyjskich-wyw.html>.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, red. H.D. Jaras, B. Pieroth, ed. 17, München 2022.

Grundgesetz-Kommentar, G. Dürig, R. Herzog, R. Scholz, Band 3, München 2022, beck-online.

Guide on Article 5. Right to liberty and security, Council of Europe/European Court of Human Rights Publications 2022, www.echr.coe.int.

Handbook of European Criminal Procedure, ed. R.E. Kostoris, Cham 2018.

Iustiniani Digesta, recognovit T. Mommsen, retractavit P. Krueger, Corpus Iuris Civilis, Band 1, Berlin 1954.

Klip A., *European Criminal Law. An Integrative Approach*, Cambridge 2012.

Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. D. Świecki, Warszawa 2023, LEX/el.

Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom 1, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, Legalis.

Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom 1, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, LEX.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, tom 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, Legalis.

Kruszyński P., *Materialny ciężar dowodu w procesach karnych o zniesławienie i oszczerstwo*, „Państwo i Prawo” 1980, 8.

Kruszyński P., *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983.

Model dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności jednostki w procesie karnym, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, Legalis.

Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, wyd. 2, Warszawa 1984.

Nita-Świątłowska B., *Pytanie prejudycjalne w postępowaniu incydentalnym dotyczącym tymczasowego aresztowania. Glosa do postanowienia TS z 12 lutego 2019 r., C-8/19 PPU, postępowanie karne przeciwko R.H.*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2020, 9.

Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do europejskiej Konwencji praw człowieka*, wyd. 8, Warszawa 2021, LEX.

Ormerod D., *Smith and Hogan’s Criminal Law*, ed. 13, Oxford 2011.

Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w procesie karnym. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprosesowego 2013, red. K. Kremens, J. Skorupka (materiały konferencyjne), Wrocław 2013.

Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin, red. T. Grzegorzczak i in., Warszawa 2014.

Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje, red. W. Cieślak, S. Steinborn, Warszawa 2013.

Przewlekłość tymczasowego aresztowania w Polsce w świetle europejskich standardów ochrony praw człowieka, red. P. Turek, Warszawa 2013.

Rada Europy. Komitet Ministrów. Tymczasowa Rezolucja KM/ResDH (2007)75 dotycząca wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce dotyczących nadmiernej długości aresztów tymczasowych (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 6 czerwca 2007 r. podczas 997. posiedzenia Komitetu Zastępców Ministrów), ms.gov.pl.

Roxin C., Schünemann B., *Strafverfahrensrecht*, ed. 30, München 2022.

Rzetelne postępowanie sądowe. Standardy strasburskie, red. A. Łazarska i in., Warszawa 2023, LEX.

Sarkowicz A., *The Right to Silence in the EU Directive 2016/343 on the Strengthening of Certain Aspects of the Presumption of Innocence from the Perspective of Polish Criminal Proceedings*, „Review of European and Comparative Law” 2020, 2(41).

Simons K.W., *When is Strict Criminal Liability Just?*, „Journal of Criminal Law and Criminology” 1997, 4(87).

Skorupka J., *Stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2006, 12, LEX.

Skorupka J., *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 19 października 2005 r., II AKz 453/2005*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2007, 2, LEX.

Skorupka J., *Konstytucyjny i konwencyjny standard tymczasowego aresztowania*, „Państwo i Prawo” 2007, 7, LEX.

Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z wdrażania dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemanie niewinności prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym, COM/2021/144 final.

Stosowanie tymczasowego aresztowania. Analiza praktyczna, red. P. Karlik, B. Pilitowski, Warszawa 2022, LEX.

Stumer A., *The Presumption of Innocence. Evidential and Human Rights Perspectives*, Oxford 2010.

System prawa karnego procesowego, tom 2, red. P. Kruszyński, Warszawa 2014, LEX.

System prawa karnego procesowego, tom 9, red. T. Grzegorzczak, D. Świecki, Warszawa 2021, LEX.

Thienel T., *The Burden and Standard of Proof in the European Court of Human Rights*, „German Yearbook of International Law” 2007, 50.

Villamarín López M.L., *The presumption of innocence in Directive 2016/343/EU of 9 March 2016*, ERA Forum 2017.

Wytyczne w zakresie stosowania artykułu 5 – Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego – artykuł 5 Konwencji, publikacje Rady Europy/Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 2012, www.echr.coe.int.